

Boskikk i byen

Hjemmet er samfunnets speil – mikrokosmos som speiler makrokosmos. Ved å studere hjem fra ulike tider og ulike befolkningsgrupper får en innsikt i forskjeller og likheter i samfunnet i går og i dag.

 Tekst: Morten Bing, etnolog ved Norsk Folkemuseum

SYNET VÅRT PÅ HUS – på bolig og hjem – er fullt av paradokser. Boligen er et fysisk miljø som vi i stor grad kan utforme etter eget hode. Innenfor hjemmets fire vegger mener vi at vi selv bestemmer. Samtidig har boskikken gjerne vært sterkt normert og uttrykk for kollektive holdninger. Bolig og hjem har også vært utsatt for sterk interesse og påvirkning fra reformatorer og moderniseringsagenter. Hjemmet er privatlivets arena, men utforming og bruk av boligen har vært gjenstand for atskillig offentlig interesse.

Ordene *bolig* og *hjem* uttrykker to ulike aspekter ved dagliglivet. *Bolig* vektlegger det materielle, huset står i sentrum. *Hjem* vektlegger det emosjonelle, mennesket står i sentrum. Boligen hører til i en offentlig og kollektiv sfære og inngår i et system som styres, dels av offentlig planprosesser, dels av markedet. En bolig er en upersonlig omsettbare vare. Hjemmet derimot er knyttet til familien og privat-sfæren, et personlig prosjekt, en arena for sosial opptreden, et uttrykk for

identitet og livsstil og en ramme for familieliv. En bolig kan kjøpes, et hjem må skapes.

Boskikk kan forstås som kollektive, over tid overførte normer for innredning og bruk av boligen, og normenes uttrykk i konkret atferd. Dagliglivet i hjemmet består av en rekke handlinger og funksjoner knyttet til ulike rom og ting. Det er hvordan disse handlingene og funksjonene er gruppert, organisert og strukturert som utgjør boskikken. Boskikk omfatter hva rommene i boligen brukes til og hvordan de innredes, om en spiser på stua eller på kjøkkenet, sover på divan eller i dobbeltseng. Det handler både om «*hvor skapet skal stå*», men også hva det skal brukes til.

Boligene er blant de mest bestandige delene av den materielle kulturen, og en sentral del av de fysiske strukturene som setter rammer for dagliglivet. Samtidig som boligene ofte forandres, endres grunnleggende trekk i utformingen og bruken langsamt. Dagliglivet i hjemmet – selv i vår

omskiftende tid – er i stor grad styrt av «*seige strukturer*», normer og holdninger vi sosialiseres inn i og som er forholdsvis stabile. Vi er mange som bor i boliger som er betydelig eldre enn oss selv. Det er ikke bare mentale strukturer, men også fysiske strukturer som går i arv fra generasjon til generasjon. Mange av innbyggerne i Oslo bor i boliger som er mer 100 år gamle – bygd i en tid vi oppfatter som svært forskjellig fra vår egen.

Bygårdene i Oslo har i stor grad vært bygget med utgangspunkt i borgerskapets boligkonvensjoner eller arkitektens boligideologi, men hjemmene som er innredet i disse boligene kan være resultat av boskikker som ikke nødvendigvis korresponderer med disse konvensjonene og idealene. I våre dager er det riktignok blitt mer vanlig, ikke bare å flytte funksjoner, men også å flytte og rive vegger, omplasserer kjøkken og bad etc., med andre ord reorganisere hele leilighetens struktur, men dette synes å være et forholdsvis nytt fenomen.

Skillet mellom offentlig og privat.

Gangen i fabrikkveier Alf Bjerckes hjem i Bygdøy allé 19, 1933. I 1899 flyttet Alf og Christine Amalie Bjercke inn i denne nybygd leiegård. Foto: O. Væring. Tilhører: Norsk Folkemuseum. NF.13487-008

Det borgerlige hjemmet

Det mest karakteristiske med 1800-tallets borgerlige boskikk var skillet mellom offentlige rom, som stue og salong, og private rom, som soveværelse og kjøkken. Hjemmet var både en representativ scene hvor en markerte sosial status og prestisje – en fasade som avspeilet ens posisjon i samfunnet – og et trygt tilfluktssted fra en krevende omverden, en kilde til styrke og fornyelse. Hjemmet var ikke bare en ramme rundt hverdagens mange gjøremål, men hadde også stor følelsesmessig betydning. Hjemmet var tilværelsens fokus.

I Kristiania fant den borgerlige boligen sin form i siste halvdel av 1800-tallet. Rommene var organisert med en representativ del mot gata – offentlige rom, som stuer og salonger – og en privat del – soveværelser, kjøkken og pikeværelse – vendt mot bakgården. Rommene var plassert rundt en korridor som bandt de representative rommene sammen og markerte skillet mot leilighetens private del. En bakgang kunne føre inn i den private delen av boligen. Rommene ble fylt av tunge, svulstige sittemøbler; dører og vinduer drapert med tunge stoffer, veggene dekket med bilder og annen dekor; den resterende plassen fylles opp med all slags pyntegjenstander og nips. Det syntes å herske en redsel for det tomme rom. Møbelstilen i denne perioden hentet sine forbilder i renessanse, barokk og rokokko.

Solid borgerskap. Interiør fra Nicoline og Jacob Tostrups leilighet i Kirkegaten 20 i Kristiania. Akvarell av Torolf Prytz fra 1880-årene. Tilhører Norsk Folkemuseum. NF.2004-0034

Dagliglivet hadde endret seg radikalt i siste halvdel av 1800-tallet, i takt med at den tekniske utviklingen nådde inn i hjemmet. Vannrør av støpejern, utslagsvask, jernkomfyr, koksovn og parafinlamper gjorde husarbeidet mindre slitsomt og hverdagen mer komfortabel.

De økonomiske og tekniske endringene som industrisamfunnet førte med seg, gjorde disse forandringene mulig. Innredningen av det borgerlige hjemmet kan derimot forstås ut fra behovet for å markere beboernes ambisjoner i et samfunn der klassestrukturen var i stadig endring. Som kompensasjon for et krevende offentlig liv ble hjemmet også en atskilt verden av inderlighet, varme

og trivsel. Motsetningen mellom en representativ scene og et privat tilfluktssted kaster lys over det borgerlige hjemmets inndeling i offentlige og private rom.

Arbeiderklassens boskikk

Selv om arbeidsfolk i Kristiania på begynnelsen av det 20. århundre ikke nødvendigvis levde i en tilstand av permanent nød, hadde de fleste liten økonomisk sikkerhetsmargin. Lønna holdt bare så vidt til de mest nødvendige utgiftene. Det har vært et konstant strev å få pengene til å strekke til. Størrelsen på boligen har derfor som regel ligget langt under familiens behov for plass. På østkanten bodde svært mange på ett rom og kjøkken.

Mange arbeidsfolk var første eller annen generasjons innflyttere til byen og hadde med seg boskikken fra landsbygda, selv om hus med stue og kammer var erstattet av leiligheter med kjøkken og stue. Kjøkkenet hadde overtatt stuas plass som allrom og var hjemmets viktigste rom. Der spiste en, der satt kona og sydde eller lappet tøy, der vasket en seg, der lekte ungene når de ikke kunne være ute. På kjøkkenet ble også hverdagsgjester budt på mat og kaffe.

Soveplassene måtte nødvendigvis dominere hjemmet, både i stue og ofte også på kjøkkenet. Før 1900 hadde senga vært det sentrale møbel i stua i arbeiderhjemmene – «et tegn på velstand og velsignelse», som for-

Arbeiderklasse 1916. Hjemme hos familien Mathisen i Totengata 5 på Vålerenga i Kristiania, 1916. Sverre Mathisen var reparatør ved Kristiania elektriske Sporvei. Ukjent fotograf. Tilhører: Norsk Folkemuseum. NF. 05227-014

fatteren Oskar Braaten skrev i artikkelen «En dag av en arbeiderfamilies liv i Kristiania i 1880-1890-årene». Men, som det går fram av Norsk Folkemuseums Arbeiderminner, var utstyret ellers «såre enkelt den gang», det var pinnestoler, kommode og bord. Det var likevel et ønske at hjemmet skulle inneholde mer enn det absolutt mest nødvendige. Selv om hverdagslivet først og fremst fant sted på kjøkkenet er det stuemøblene som huskes – sekretær og ottoman, kanskje plysjmøbler og amerikansk gyngestol, og ikke minst en pidestall, noe som synes å ha vært en svært vanlig og en viktig del av innredningen i arbeiderhjemmet omkring 1900. Pidestallen i form av skap, kunne nok ha en praktisk funksjon som oppbevaringsmøbel, men først og fremst var den et møbel med dekorativ verdi og et uttrykk for et ønske om et *respektabelt* hjem – et hjem som inneholdt mer enn det helt nødvendige.

Boskikk blant arbeiderklassen i Oslo i tiårene før og etter 1900 var resultat av møte mellom by og land. Samtidig var skikken et uttrykk for behovet for å markere at en var ordentlige folk og av å holde fattigdom og uorden på armlengdes avstand.

Arbeiderklasse 1951. Stua i Inger og Johan Olsens hjem i Dæleneggata 30 i Oslo, 1951. Johan var bakersvenn, Inger gikk med avisa Leilighet, i en gård fra 1895, var på ett rom og kjøkken og med do i bakgården. Stue var innredet som spisestue med bord og fire stoler midt i rommet, men det var også to divaner som nok var ekteparets soveplasser. Foto: Trolig Bergljot Sinding. Tilhører: Norsk Folkemuseum. NF.06520-001.

Småborgerskap. Hjemmet til selger Harry Hanssen i Fredensborgveien 2, 1916. Ukjent fotograf, Tilhører: Norsk Folkemuseum. NF.05578-002

En endring i arbeiderklassens boskikk i første halvdel av 1900-tallet var større vekt på skillet mellom dag- og nattinnredning. Hver morgen og hver kveld ble hjemmet forandret fra soverom til oppholdsrom og tilbake igjen. Arbeidsfolk hadde overtatt noe av det borgerlige hjemmets differensiering mellom offentlige og private rom, men dette ble ikke markert i den *romlige* dimensjonen, men i *tidsdimensjonen*. Konsekvensen var innredning preget av sove- og kombinasjonsmøbler: patentsenger,

sovesofaer og *divaner*. For øvrig er spisestuemøblementet, som etter skikken skulle stå midt i stua, det mest iøynefallende og prestisjegivende innslaget i innboet.

På 1930-tallet ble boskikken mer enn noen gang gjenstand for kulturelle brytninger – ikke som før bare møtet mellom arbeiderkultur med førmoderne trekk og 1800-tallets borgerlige konvensjoner, men påvirkning fra en voksende middelklassers livsstil og av teknologisering og vitenskapeliggjøring også av boligen.

Reform i hjemmet

I tiden rundt 1900 gikk modernisme og tradisjonsdyrking side om side. Den teknologiske utviklingen falt sammen med kritikk av det moderne og sverming for fortiden. Nye ideer om estetikk og samfunn førte til krav om reform i hjemmet. Familien og hjemmet skulle danne midtpunktet i en samfunnsvisjon der industriborgerskapets «redselkabinetter» skulle erstattes av enkle og lyse hjem. Kvinnens plass var i hjemmet, men det var en tenkende, lesende og skrivende kvinne som var livets og familiens sentrum.

Hjemmet skulle organiseres vitenskapelig, med vekt på hygiene, rasjonelt husstell og mindre prangende innredning. Honnørord som *lys* og *luft*, *enkelt* og *naturlig*, *sunt* og *sant* sto sentralt. Et *vakkert* liv i hjemmet var avgjørende for å oppdra gode og vakre mennesker som kunne leve et sant og sunt liv. Lengselen etter skjønnhet ble sett som en grunnleggende menneskelig egenskap. Ved å forskjønne de fysiske omgivelsene kunne samfunnet endres.

I *mellomkrigstiden* vokste det fram en radikal, intellektuell elite som var opptatt av reformer på en rekke områder: hygiene, seksualopplysning, kosthold og ikke minst boligspørsmål. De gikk med entusiasme inn for seksuell frigjøring, «kameratekteskap», vitenskapens mange muligheter og betydningen av å leve *moderne*. I stedet for nedartet dannelse og

kultur satte modernistene fornuft og teknologi. Mens de kunstneriske og politiske ideene som hadde vært toneangivende fram mot begynnelsen av 1900-tallet var preget av spennet mellom teknologidyrking og teknologikritikk, framtidstro og reaksjon, ble synet på arkitektur og design i tiden fra ca. 1930 til 1950 derimot en aksept av egen samtid og av det «moderne».

Småborgerskap/deklassert borgerskap. Søstrene Elise og Wilhelmine Frisaks stue i Gjørstadgata 2 i Oslo, 1951. Søstrene hadde flyttet inn i denne leiligheten i 1936 og innredet med møbler arvet etter foreldrene. Foto: Bergljot Sinding. Tilhører: Norsk Folkemuseum. NF.06401-001.

Moderne middelklasse.

Stue/spisestue i arkitekt Eilif Dahls hjem i Briskebyveien 22c i Oslo. Fotografi fra Hus og Have, september 1937.

klasse ville på sin side holde fast på rester av fordums storhet.

Den moderne middelklassen var den gruppen i samfunnet som var minst bundet av tradisjoner. Det var følgelig boligene deres som i størst grad korresponderte med de modernistiske boligidealer. Det grunnleggende trekket ved det moderne middelklassehjemmet var *funksjonsdeling*. Boligen skulle ikke være delt i offentlige og private sfærer, men i arealer med ulike praktiske funksjoner: søvn, personlig hygiene, matlaging, måltid, familie-samvær. Det 20. århundres middelklassebolig var i mindre grad enn det 19. århundres borgerlige hjem innredet for selskapeligheter. Nøkkelordet for forståelse av denne boskikken er ikke *representasjon*, men *rekreasjon*.

Endring i boliginnredning i etterkrigstiden

Det skjer gradvis endringer i boskikken i Oslo i etterkrigstiden, både i en voksende middelklasse og i en arbeiderklasse med bedre økonomi. Et stykke på vei kan det synes som deler av en modernistisk boideologi nå får sitt gjennomslag. Endringene omfatter større differensiering i bruk av rommene og større vekt på privatliv. Flere faktorer er av betydningen for

Middelklassehjemmet

Mellomkrigstidens middelklasse omfattet både et *småborgerskap* med ambisjoner om å tilhøre borgerskapet, men uten tilstrekkelig økonomisk og kulturell kapital, og en *moderne middelklasse* – «det moderne prosjekts» fremste forkjempere, godt utrustet med kulturell kompetanse og med ønske om å bryte opp fra tradisjoner og la rasjonalitet være grunnlag også for dagliglivets trivialiteter.

Småborgerskapet kunne stå arbeiderklassen nær i økonomisk evne, og kulturelt kunne de stå med ett ben plassert i arbeiderklassekulturen og ett

ben i en borgerlig kultur. Både kulturelt og politisk representerte de ofte et konservativt element i samfunnet. Det småborgerlige hjemmet var tilsynelatende en etterlikning i mindre format av et tradisjonelt borgerlig hjem, men hadde likevel mange fellestrekk med bedrestilte arbeideres hjem. En viktig faktor for forståelse av en småborgerlig boskikk er *klassereisen*, som en sentral del av middelklassens livsform. Gikk reisen oppover den sosial stigen, var et representativt hjem viktig, et gammeldags hjem eller et hjem med arbeiderklassepreg ville være avslørende. En deklassert over-

Drabantbyliv i etterkrigstida. Stua hos familien Hannevik på Manglerud i Oslo, 1964. Fotografi fra en reportasje om drabantbyliv i det danske bladet *Boligen*. Ukjent fotograf, Tilhører: Norsk Folkemuseum. NF.27094-001

endringen i boskikk. Boligstandarden bedret seg betraktelig fra 1920-tallet og fram mot 1960-tallet og velstandsøkningen i etterkrigstiden gjorde det i større grad mulig å realisere drømmen om det «riktige» hjemmet. På 1930-tallet og framover i etterkrigstiden tok OBOS over ansvaret for den sosiale boligbyggingen i byen

og størrelsen på minimumsleiligheten for en familie ble økt først til to rom og kjøkken, og til tre rom og kjøkken etter krigen. Dette gjorde at det ble lettere å etterleve et boligideal med større vekt på private soner. På 1950-tallet ble foreldresoverom vanlig også på Oslos østkant og dag/nattinnredningen og divanstuer ble erstattet av eget sove-rom med dobbeltseng og av salong uten soveplasser.

Arkitektene som planla etterkrigstidens nye boliger hadde klare meninger om hvordan disse burde innredes. Den store dominerende spisestua skulle bort og erstattes av

en mindre spisekrok i stua hvor det også var plass til salongmøbler. Til tross for at den folkelige boskikken bare langsomt ble påvirket av modernistisk boligideologi, var det på 1950- og 1960-tallet mange faktorer som trakk i samme retning. Nye trender i møbeldesign ble fremmet gjennom reklame som anskueliggjorde idealene. De nye møblene var lette og spinkle og gjerne av teak, som var et nytt materiale i norsk møbelproduksjon. Den nye møbelstilen gjorde det enklere å få plass til både spise- og salongfunksjonen i samme rom. Det spilte også inn at fjernsynet i løpet av

1960-tallet ble et vanlig innslag i norske stuer. Dette førte til at stua ble tatt daglig i bruk, og endret møbleringen, som ble orientert i forhold til passereringen av TV-apparatet. Skikken å innrede stua som dagligstue med salongmøbler, ble styrket når fjernsynsapparatet ble vanlig – og etter hvert nødvendig, men skikken synes å ha vært på frammarsj i nærmere 10 år før TVen kom.

På jakt etter boskikken

Boskikken på et sted, i en tid og i et sosialt lag er kompleks og mangfoldig. Det kan være vanskelig å se klart hva som er mønster og hva som er individuell variasjon. I det førindustrielle bygdesamfunnet, som var tradisjonsbundet, forholdsvis stabilt og med sterke krav til konformitet, var individuelle avvik forholdsvis uvanlig, og det er derfor enklere å identifisere de trekkene som konstituerer boskikken. Endring skjedde langsomt gjennom samspeillet mellom tradisjon, ytre påvirkning, variasjon, og seleksjon. Men industrisamfunnets voksende byer var smeltinger hvor mennesker med ulik bakgrunn, fra ulike steder og med ulik klassebakgrunn møttes. Selv om det er mulig å se mønstre og konstruere idealtyper, er det vanskelig å rekonstruere historiske forløp og forklare i detalj endringene i skikkene i byen. Boskikker i en by som Oslo kan likevel et stykke på vei forklares; dels som resultat av kulturelle brytninger mellom skikker i ulike sosiale lag og dels som resultat av møtet mellom

modernistisk ideologi og hverdagens seige strukturer. Noen trekk ved boskikken synes i større grad enn andre å være av sentral betydning, og endringer i disse trekkene er derfor klarere indikasjoner på endring i selve skikken. De mest signifikante trekkene er forholdet mellom boligen som

Fra boskikk til livsstil.

Hjørnestua i Tove Kvalstads og Ola Ulsets hjem i Wessels gate 15 i 1979. Nye Bonytt, 1979 nr. 6/7. Foto: Jan Larssen, Nye Bonytt. Tilhører: Norsk Folkemuseum. NF.26147-005

representativ arena og som ramme for hverdagsliv, nye krav til private sfærer og framvekst av funksjonsdifferensiering, ikke minst utskilling av egne rom for matlagning og måltid og for søvn.

Ser en på endringene i arbeider- og småborgerhjemmet i første halvdel av det 20. århundre blir divanen og spisestuemøblelementet nøkkelgjester i hjemmet. Den var et kombinert sitte- og liggemøbel, og sentral i en boskikk hvor skillet mellom private og offentlige sfærer var et skille mellom dag- og nattinnredning. De store eikespise-stuene var svært vanlig i mellomkrigstidens arbeider- og småborgerhjem, og ofte det første og kanskje eneste møblelementet en anskaffet seg når en satte bo. Spisebord, stoler og buffet av eik i nyrenessanse- eller nybarokkstil var, som pedestallen en generasjon tidligere, symbol på det respektable hjemmet, og derfor betydningsfulle, selv om de tok uforholdsmessig stor plass og bare i begrenset grad ble brukt – den daglige spiseplassen var som regel på kjøkkenet.

I andre halvdel av 1900-tallet forandret boskikk seg gradvis. Eget foreldresoverom hadde blitt vanlig og soveromsmøblement var det første store innkjøpet til hjemmet. Stua ble endret fra finstue og spisestue til dagligstue og salong. De viktigste møblene i hjemmet ble *dobbeltsenga* og *salongmøblement*. Spisestuemøblene ble mer beskjedne og ble ofte plassert under vinduet eller inn til

veggen i stue. Ved innføringen av fjernsyn i 1960-årene ble både formene for sosialt samvær, for bruken av rommene i hjemmet og mønsteret for stueinnredning endret.

Etter 1960 blir det mer komplisert å analysere boskikk ut ifra et klassebegrep. Også *etterkrigstidens* Oslo var uten tvil et klassesamfunn, men de kulturelle skillene synes stadig å ha blitt mer utydelige, noe som ikke minst gjelder boskikken. *Omkring 1900* var forskjellen mellom arbeiderklassens og borgerskapets boliger svært tydelig, selv om en bare vurderer bolig mønstrene og ser bort ifra den store forskjellen i økonomi, boligstandard og -størrelse. I 1940 var forskjellen mellom arbeiderklasse og middelklasse fortsatt distinkt. Selv om den økonomiske evnen og boligens størrelse kan være sammenlignbare, er de kulturelle mønstre – skikken – ulike, noe som gir tydelige forskjeller i utformingen av boligen. Utover på 1950- og 1960-tallet synes det sosialdemokratiske samfunnets likhetsideal, sosiale integrasjon og mange klassereisere å føre med seg at arbeiderklassen tar opp mange elementer av middelklassens levestil og at middelklassen på sin side også påvirkes av arbeiderklassens skikker. De kulturelle distinksjonene er fortsatt til stede idag, men er blitt mer subtile og vanskeligere å lese. ●

Litteratur

Artikkelen er basert på følgende tidligere arbeid, for kilder og referanser henvises til disse:

Bing, Morten 2001: *Østkanthjemmene og Østkantutstillingen: boskikk og boligidealer i mellomkrigstidens Oslo*. Norsk Folkemuseum.

Bing, Morten 2002: «En funkende ny leilighet»: boskikk i drabantbyene. I Christensen, Arne Lie (red): *Drabantbyen. Fortid for framtiden* 2002:3-4

Bing, Morten 2009: Hjem og boskikk. *Tidsskrift for kulturhistorie* 2009:1

Bing, Kjos & Sandvik 2011 *En historiebok i tre etasjer. Boskikk i byen 1865–2002*. Cappelen Damm.

Bing, Morten 2013: «Bilder av hjem – bilder av skikk». I Santa, Astrid (red.): *Gjennom fotografens linse*. Norsk Folkemuseum. Oslo.